

Horyzonty Polityki
2024, Vol. 15, N° 53

ŁUKASZ ZWEIFFEL

<http://orcid.org/0000-0002-4471-1619>

Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim
zweiffel@poczta.onet.pl

DOI: 10.35765/HP.2419

Początki ruchu robotniczego i socjalistycznego w Holandii w XIX wieku

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji klasy pracującej w Niderlandach w XIX wieku, pierwszych form zorganizowanej działalności robotniczej i socjalistycznej oraz rozwoju ruchu robotniczego z uwzględnieniem specyfiki holenderskiej, jaką były konfesjonalne związki zawodowe, oraz ruchu socjalistycznego w drugiej połowie XIX wieku w tym kraju.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Postawiono hipotezę, że w przypadku Holandii kluczowe znaczenie dla kształtowania się ruchu robotniczego i zasadniczą barierą dla ruchu socjalistycznego były formujące się w XIX wieku filary społeczne, charakterystyczne dla tego kraju, oraz wpływ religii na zachowania polityczne. Zastosowane w badaniu metody to *desk research* oraz metoda analizy źródeł pisanych.

PROCES WYWODU: W pierwszej części przedstawiono sytuację społeczno-ekonomiczną w Holandii w pierwszej połowie XIX wieku. W drugiej przeanalizowano wpływ unikatowych już w tamtych czasach, przedkapitalistycznych form gospodarki charakterystycznych w tym czasie dla tego kraju, i wpływu na poziom stopy życiowej społeczeństwa. W części trzeciej przedstawiono znaczenie, jakie miały w społeczeństwie holenderskim zarysowujące się już w tym czasie podziały ideologiczne (filaryzacja).

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że przynależność robotników do filarów społecznych, czyli do grupy

Sugerowane cytowanie: Zweifel, Ł. (2024). Początki ruchu robotniczego i socjalistycznego w Holandii w XIX wieku. *Horyzonty Polityki*, 15(53), 89–105. DOI: 10.35765/HP.2419.

o wybranych zapatrywaniach religijnych i światopoglądowych, była istotniejsza od istniejących podziałów ekonomicznych czy, stosując terminologię marksistowską, podziałów klasowych. Miała ona znaczący wpływ na kształtowanie się ruchu robotniczego i socjalistycznego w Holandii.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Problematyka jest niezwykle ważna, pomimo osadzenia w realiach XIX-wiecznych pokazuje znaczenie podziałów ideologicznych, a szczególnie konfesjonalnych, i ich wpływu na ruch związkowy, kwestię ochrony praw pracowniczych.

SŁOWA KLUCZOWE:

Holandia, ruch robotniczy, ruch socjalistyczny, związki zawodowe, filary społeczne

Abstract

THE ORIGINS OF THE LABOUR AND SOCIALIST
MOVEMENT IN THE NETHERLANDS IN THE 19TH
CENTURY

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article is to present the situation of the working class in the Netherlands in the 19th century, the first forms of organised labour and socialist activity and the development of the labour movement, taking into account the Dutch specificity of confessional trade unions and the socialist movement.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHOD: It was hypothesised that, in the case of the Netherlands, the social pillars formed in the nineteenth century, characteristic of the country, and the influence of religion on political behaviour, were crucial to the formation of the labour movement and a fundamental barrier to the socialist movement. The methods used in the study were desk research and the method of analysing written sources.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The first part presents the socio-economic situation in the Netherlands in the first half of the 19th century, The second part analyses the influence of the already unique, pre-capitalist forms of economy characteristic of the country at that time and the impact on the living standards of society. The third section outlines the importance that the ideological divisions already outlining at that time (pillarisation) had in Dutch society.

RESEARCH RESULTS: The analysis allows us to conclude that the belonging of the workers to the social pillars, i.e. to a group with selected religious and ideological views, was more important than the existing economic divisions or,

using Marxist terminology, class divisions. It had a significant impact on the formation of the labour and socialist movement in the Netherlands.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The issue is extremely important, despite being set in 19th century reality, it shows the importance of ideological and especially confessional divisions on the trade union movement, the issue of protection of workers' rights.

KEYWORDS:

the Netherlands, labour movement, socialist movement,
trade unions, social pillars

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie sytuacji klasy pracującej w Niderlandach w XIX wieku, pierwszych form zorganizowanej działalności robotniczej i socjalistycznej, z uwzględnieniem specyfiki holenderskiej, jaką były konfesjonalne związki zawodowe. W artykule analizowane jest, jakie znaczenie miały dla kształtowania się ruchu socjalistycznego i ruchu robotniczego formujące się w XIX wieku filary społeczne, charakterystyczne dla Holandii. Zastosowane w badaniu metody to *desk research* oraz metoda analizy źródeł pisanych.

Socjalizm, jak pisał niderlandzki historyk Ernst Kossmann, zjawiał się zbyt wcześnie w Holandii. Filozofia polityczna socjalizmu przybyła z Niemiec do społeczeństwa, w którym jeszcze nie było wielkoprzemysłowej klasy robotniczej. Gospodarka holenderska była oparta przede wszystkim na handlu, tradycyjnym rzemiośle oraz rolnictwie (Andeweg, 2002, s. 51, 54). Industrializacja w tym kraju rozpoczęła się od lat 60. XIX wieku, dopiero wtedy powstawały wielkie zakłady pracy, wraz z nimi rosła liczba robotników. Wcześniej – jeszcze w pierwszej połowie XIX wieku – gospodarka holenderska była zacofana, panował zastój, bowiem rewolucja przemysłowa, która miała miejsce w Anglii, Francji, Niemczech czy nawet w sąsiedniej Belgii, do Holandii wtedy jeszcze nie dotarła. Zastój w gospodarce był spowodowany m.in. niechęcią do podejmowania ryzyka przez klasy wyższe oraz faktem, że bogaci Holendrzy woleli inwestować za granicą niż we własnym kraju. Holandia dodatkowo była krajem przeludnionym, a słabo rozwijający się przemysł nie był w stanie

wchłonać licznej ludności w wieku produkcyjnym, co owocowało masowym bezrobociem (Balicki & Bogucka, 1976, s. 342).

1. SYTUACJA KLASY PRACUJĄCEJ

Nędza mas ludowych była powszechna, skala pauperyzacji ludności w Niderlandach na początku XIX wieku była nieporównywalnie większa od tego, co działo się w krajach sąsiednich. Sytuacja ta utrzymywała się aż do 1850 roku. Powodem takiego stanu rzeczy nie były wojny, ale głęboka zapaść w handlu, rolnictwie i rzemiośle. Chroniczne bezrobocie w pierwszej połowie XIX wieku nie było zjawiskiem spowodowanym kapitalizmem, ale raczej upadkiem przedkapitalistycznych form gospodarki. Paradoksalnie najgorsza sytuacja panowała w tych prowincjach, które najburzliwiej rozwijały się w czasach tzw. złotego wieku (Holst van der Schalk, 1977, s. 112–113), kiedy to w XVII wieku Republika Siedmiu Zjednoczonych Niderlandów przeżywała okres rozkwitu w handlu, nauce i sztuce (Sas, 2004, s. 51–52). Masowe przypadki straszliwej nędzy odnotowano w miastach południowej i północnej Holandii oraz Zelandii, takich jak Lejda, Middelburg, Hoorn, gdzie znaczna część mieszkańców była chronicznie bezrobotna i żyła w niewyobrażalnej biedzie (Holst van der Schalk, 1977, s. 114–115). Jednym z bezpośrednich powodów tak wysokiej stopy bezrobocia oraz główną przyczyną nędzy holenderskiego proletariatu były wysokie podatki akcyzowe. Pobierano je od wszystkich artykułów pierwszej potrzeby, z wyjątkiem ziemniaków, i szacuje się, że stanowiły jedną siódmą wydatków rodziny robotniczej (Holst van der Schalk, 1977, s. 114–115). Sytuacja ekonomiczna proletariatu zaczęła się nieznacznie poprawiać w drugiej połowie XIX wieku wraz z rozwojem kapitalistycznych form produkcji, choć warunki pracy były ciężkie, niskopłatna dniówka pracownika fizycznego wynosiła 15, a nawet 18 godzin. Za jeszcze niższe pensje niż mężczyźni pracowały kobiety i dzieci; tym ostatnim płacono najmniej, co pogarszało sytuację bytową rodzin z niższych klas społecznych. Położenie klasy pracującej w Holandii w pierwszej połowie XIX wieku, podobnie jak i w całej Europie, było trudne. Robotnicy żyli w fatalnych warunkach mieszkaniowych, przeludnienie, bieda, choroby, przemoc i alkoholizm były na porządku dziennym (Historiek, 28.07.2022).

Jak pisał historyk społeczny Jacques Giele, „oszołomieni i apatyczni robotnicy prowadzili głodną i pozbawioną radości egzystencję, która mogła jedynie nabrać krótkotrwałej atrakcyjności stymulowaną spożywaniem ginu” (Frieswijk, 2019). Dramatyczna sytuacja proletariatu spowodowała nawet reakcje rządu, powstały różnorakie komisje, które miały zbadać warunki pracy i życia robotników. Jedną z takich komisji była Państwowa Komisja ds. Pracy Dzieci, w jej końcowym raporcie znalazło się następujące zdanie „pierwsze wrażenie, jakie robi grupa robotników fabrycznych, jest zawsze niekorzystne”. Dalej stwierdzano, że trudno byłoby się spodziewać, by było inaczej, bowiem pracujący od dzieciństwa w fabryce byli źle odżywiani i często nadużywali alkoholu. Następne pokolenia czekał podobny los. Najgorsza była sytuacja dzieci – matki po urodzeniu dziecka, pracując w fabryce, nie mogły karmić niemowląt w naturalny sposób. Dzieci były karmione papką z mąki, masła i syropu z cukru. Śmiertelność była bardzo wysoka. Jak zauważono w jednej z fabryk w Middelburgu, 1/3 tych dzieci nie dożywała pierwszego roku życia (Asselbergs, 1975, s. 25). Kondycja klasy pracującej zaczęła się polepszać począwszy od lat 70. XIX stulecia, co było spowodowane rozwojem przemysłu i wzrostem zapotrzebowania na siłę roboczą (Balicki & Bogucka, 1976, s. 341–343).

2. PIERWSZE FORMY ZORGANIZOWANEJ DZIAŁALNOŚCI ROBOTNICZEJ I SOCJALISTYCZNEJ

Dramatycznej sytuacji bytowej ludności towarzyszyło poczucie beznadziei i apatii, co nie sprzyjało próbom utworzenia zorganizowanych form sprzeciwu wobec istniejącego systemu społeczno-gospodarczego. Formalnie takie możliwości istniały – w 1848 roku Holandia stała się monarchią parlamentarną, a nowa konstytucja stworzyła warunki do aktywności politycznej obywateli. Znalazły się tam artykuły zapewniające wolność prasy oraz wolność zrzeszania się i zgromadzeń. Praktycznym wyrazem tego było pojawienie się m.in. zrzeszeń elektorских i niezależnych pism. Na razie ta przestrzeń publiczna była ograniczona do wyższych klas społecznych, przede wszystkim z powodu ograniczenia prawa wyborczego do około 10 procent ówczesnego holenderskiego społeczeństwa (Tromp, 2002, s. 43–44).

2.1. Specyfika holenderskiego ruchu robotniczego i socjalistycznego

Jeśli chodzi o rozwój ruchu robotniczego i socjalistycznego w Holandii, to należy zaznaczyć, że holenderscy badacze uważają, że nie ma oczywistego związku między rozwojem socjalizmu a powstaniem ruchu robotniczego w tym kraju. Po pierwsze dlatego, że w pierwszej połowie XIX wieku nie było jednorodnego społecznie i politycznie ruchu robotniczego. Różnice społeczne pomiędzy samozatrudnionym rzemieślnikiem, wykwalifikowanym robotnikiem i niewykwalifikowanym robotnikiem fabrycznym były znaczne. Po drugie, idee socjalistyczne nie były atrakcyjne dla wszystkich przedstawicieli klasy robotniczej, ale – co ciekawe – swoim zasięgiem obejmowały inne klasy społeczne (Tromp, 2002, s. 63–64). Po trzecie, kluczowe znaczenie miały w społeczeństwie holenderskim zarysowujące się już w tym czasie podziały ideologiczne, zwane później filaryzacją (*verzuijing*). Oznaczała ona pionową segregację społeczeństwa holenderskiego wzdłuż istniejących podziałów ideologicznych. Grupy o różnych zapatrywaniach religijnych i światopoglądowych utworzyły równoległe instytucje społeczne i edukacyjne na zasadzie równouprawnienia. Dlatego dla wielu robotników sprawa przynależności do grupy o wybranych zapatrywaniach religijnych i światopoglądowych była istotniejsza od istniejących podziałów ekonomicznych czy – stosując terminologię marksistowską – podziałów klasowych (Zweiffel, 2013, s. 81). Powyższe kwestie miały w holenderskiej rzeczywistości zasadniczy wpływ na kształtowanie się ruchu robotniczego w tym kraju. Związki zawodowe bowiem były zakładane przez grupy pracowników powiązane z konkretnym filarem społecznym.

Jednak w pierwszej połowie XIX wieku trudno było mówić w Holandii o świadomości i jakiegokolwiek zorganizowanej działalności przeważającej części klasy pracującej (Frieswijk, 2019). Nie tylko holenderski proletariat był bierny w tamtych czasach, dotyczyło to też i klas wyższych; wyjątkiem był twórca liberalnej konstytucji z 1848 roku, Johan Rudolph Thorbecke, którego rodzina pochodziła z Niemiec, a on sam, w przeciwieństwie do wielu przedstawicieli holenderskich elit politycznych, podróżował po Europie, szczególnie długo przebywał w Niemczech. Podczas pobytu w Rzeszy Thorbecke zaznajomił się z nowymi ideami politycznymi (Rooy,

2005, s. 46–48). W modernizacji politycznej Holandii idee polityczne importowane z sąsiadujących Niemcy odegrały rolę niebagatelną; co ciekawe, pierwsze organizacje ruchu robotniczego w Holandii powstały z inicjatywy pracujących tam Niemców. 14 lutego 1847 r. powstała w Amsterdamie holenderska sekcja międzynarodowego Związku Komunistów utworzonego przez Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. Holenderski oddział nosił nazwę Stowarzyszenie dla moralnego rozwoju klasy pracującej, *Vereeniging tot Zedelijke Beschaving van de Arbeidende Klasse*. Członkami zostało około pięćdziesięciu rzemieślników, prawie wyłącznie Niemców (głównie krawców i stolarzy), którzy próbowali dotrzeć do robotników holenderskich, a przede wszystkim amsterdamskich, i zachęcić ich do samoorganizacji (Rooy, 2005, s. 50–52). Początkowo nie przynosiło to spodziewanych efektów, jednak sytuacja powoli ulegała przemianie. Kolejną organizacją pracowników o charakterze politycznym, którą obecnie nazwalibyśmy lewicową, była, powstała 30 sierpnia 1869 roku w Amsterdamie, holenderska sekcja Pierwszej Międzynarodówki, jej pierwszym przewodniczącym był Hendrik Gerhard, z zawodu krawiec. Należy pamiętać, że Pierwsza Międzynarodówka nie miała jeszcze doktrynalnego charakteru: łączyła socjalistów, syndykalistów i anarchistów z utopijnymi socjalistami. Jednak przywódca jej holenderskiego oddziału, Gerhard, od początku nazywał siebie socjalistą (Asselbergs, 1951, s. 25). Sama organizacja w Holandii nie odegrała większej roli, przede wszystkim ze względu na niewielką liczebność członków. To, że krawiec stał na czele pierwszej organizacji socjalistycznej, nie było w tamtych czasach żadnym zaskoczeniem, ponieważ ta grupa zawodowa była pod względem ideowym, szczególnie. Wielu przedstawicieli tego zawodu podróżowało po całej Europie w celu podwyższenia swoich umiejętności lub w poszukiwaniu intratnych zamówień. Ci rzemieślnicy, nawiązujący do tradycji zawodu wywodzącej się z tradycji cechowych, wędrując po Europie i, stykając się z nowymi ideami polityczno-gospodarczymi, stają się w XIX wieku kurierami rodzącego się socjalizmu (Nas, 2002, s. 8–9) Transgraniczny ruch rzemieślników, pracowników sezonowych, uchodźców politycznych i „handlarzy” rozpowszechnia idee socjalistyczne, praw pracowniczych w całej Europie. To oni tworzą sieci poprzez rozpowszechnianie tych idei i zakładanie organizacji w większych miastach, kładąc w ten sposób podwaliny ruchu

robotniczego o zabarwieniu socjalistycznym (Nas, 2002, s. 8–9). Niebagatelne znaczenie w formowaniu nastrojów społecznych miała prasa, na rynku pojawiło się kilka nowych tytułów, które ze względu na małe rozmiary (4/6 cala) nosiły nazwę liliputów. Gazety w tamtych czasach płaciły podatek od wielkości strony, te z bardzo małymi stronami podatków nie musiały płacić i przez to były zdecydowanie tańsze od pozostałych znanych tytułów. Ukazywały się też w zdecydowanie większym nakładzie od dominujących wcześniej dzienników (de Rooy, 2005, s. 51). Liliputy poza sięganiem do sensacji były takimi protoplastami dzisiejszych tabloidów, często poruszały drażliwe tematy społeczne, ukazywały biedę i nędzę mas ludowych, nawoływały też do samoorganizacji robotników.

2.2. Związki zawodowe

Z tym ostatnim nie było w Holandii najlepiej. Związki zawodowe pojawiły się w tym kraju stosunkowo późno. Wcześniej istniały już organizacje samopomocy, kasy pożyczkowe, zorganizowane na bazie dawnych cechów, choć oficjalnie cechy zlikwidowano w 1818 roku. Okazało się, że jednak domy cechowe przetrwały, ale w formie funduszy zasiłkowych dla pracowników, w 1877 roku naliczono ich około 180. Z funduszy pomocowych w latach 60. rozwinęły się później związki zawodowe (Asselbergs, 1951, s. 25). W początkowym okresie rozwijają się związki zawodowe, ale – co ciekawe – nie tam, gdzie sytuacja pracowników była najtrudniejsza, czyli w przemyśle stoczniowym i tekstylnym, tylko wśród drukarzy, szlifierzy diamentów, malarzy, stolarzy, cieśli, których sytuacja bytowa nie była wcale najgorsza (Balicki & Bogucka, 1976, s. 327). W nowo powstałą po reformach Johana Thorbecke'a przestrzeń publiczną od lat 60. stopniowo wkraczały klasy niższe – początkowo bojaźliwie, ale w okolicach roku 1870 roku masowo powstawały stowarzyszenia i związki spółdzielcze rzemieślników w najrozmaitszych formach. Podobnie było ze związkami wyborców, najczęściej zorientowanych lokalnie, kasami chorych oraz organizacjami o charakterze kulturalno-oświatowym. W Holandii zaczęła się przełomowa zmiana społeczno-polityczna (Tromp, 2002, s. 47–49). Ten wzrost liczby stowarzyszeń, organizacji i związków pracowniczych był tak duży, że pisano nawet: „klasę

robotniczą ogarnęła organizacyjna gorączka” (Hueting, 1983, s. 15). Działo się to pomimo tego, że jeszcze w 1880 roku tylko 12 procent męskiej populacji w Holandii miało prawo głosu (Rooy, 2014, s. 147). W latach 60. na bazie związków drukarzy, cieśli, stolarzy, murarzy pod wpływem liberałów powstał w 1871 r. Powszechny Holenderski Związek Pracowniczy (*Algemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond – ANWV*), wzorowany na niemieckich związkach zawodowych. Postulował on podwyżki płac, skrócenie czasu pracy, uregulowanie kwestii nauczania zawodu, zagwarantowanie wypoczynku niedzielnego. W sprawach oświaty popierał liberałów, co było powodem opuszczenia go w 1875 r. przez robotników protestanckich.

2.2.1. Wyznaniowe związki zawodowe

To właśnie oni utworzyli w maju 1876 r. „w pozytywnym duchu chrześcijańskim” własną organizację związkową o nazwie *Patrimonium*, *Het Nederlandsch Werkliedenverbond Patrimonium* (Frijhoff, 2007, s. 54). Politycznie była powiązana z politycznym środowiskiem radykalnych kalwinów Abrahama Kuypera, założyciela pierwszej oficjalnej partii politycznej w Holandii (1879), Partii Antyrewolucyjnej, *Anti-Revolutionaire Partij*, ARP (Foray, 2012, s. 203). *Patrimonium* stało na gruncie solidarności klasowej, było przeciwne nadmiernej ingerencji państwa w gospodarkę. W 1891 roku członkowie tego związku brali udział w Kongresie Społecznym pod przewodnictwem Kuypera, który przygotował własny „program społeczny”. Został on dopracowany w 1894 roku, znalazły się tam m.in. postulaty wprowadzenia renty pracowniczej, umowy o pracę, umowy najmu, ograniczenia prawa spadkowego, wolność edukacji (w tym punkcie przede wszystkim chodziło o możliwość zrównania w prawach szkół publicznych szkolnictwa religijnego), edukacji rzemieślniczej, ochrona pracy przez cła. *Patrimonium* w tym programie dystansowało się od wszelakich rozwiązań bliskich socjalizmowi, co było charakterystyczne dla protestanckiego i katolickiego ruchu związkowego. Katolicy robotnicy swój pierwszy związek zawodowy założyli pod patronatem kleru katolickiego w Haarlemie w 1888 roku. Nowo powstały *Nederlandschen Roomsche Katholieke Volksbond* ostro sprzeciwiał się socjalizmowi, a problemy pracowników chciał rozwiązywać w duchu

dawnego systemu cechowego. Po 1891 roku, kiedy ukazała się *Rerum novarum*, programowo opierał się przede wszystkim na tej encyklice (Blok, 1926, s. 549). Część katolickich związków pracowniczych zjednoczyła się na terenie swoich diecezji, a później – na początku XX wieku – w skali całego kraju. W 1893 roku w diecezji Utrecht powstał Związek Pracowników Rzymskokatolickich, *Bond van Rooms-Katholieken Werkliedenverenigingen*. Celem katolickiego ruchu związkowego była ochrona robotnika holenderskiego przed „niebezpieczeństwami liberalizmu i socjalizmu naukowego czy marksistowskiego, które zagrażają religii i moralności” (Sprenger, 1970).

Z inspiracji kleru katolickiego powstawały kolejne organizacje pracownicze, pod koniec wieku utworzona została pierwsza centrala związkowa Holenderski Chrześcijański Związek Robotników Włókienniczych *Unitas*, *Nederlandsche Christelijke Textielarbeidersbond Unitas* (1899). *Unitas* współpracował z niektórymi protestanckimi organizacjami związkowymi, jego celem było utworzenie wspólnego frontu przeciwko socjalistom oraz liberalnym pracodawcom (Bornebroek, 1998, s. 215–218).

2.2.2. Klasowe związki zawodowe

Klasowe związki zawodowe działały od lat 70. w większych miastach Holandii (Amsterdamie, Rotterdamie, Haarlemie). W tym też czasie zaczęły działać polityczne organizacje robotnicze, z których największe znaczenie miało powstałe w 1878 roku Stowarzyszenie Socjaldemokratyczne (*Sociaal-Democratische Vereeniging*). Jego pierwszym przewodniczącym został Willem Ansing, a przyłączył się doń w 1879 r. Ferdinand Domela Nieuwenhuis, który w 1881 roku zakłada Związek Socjaldemokratyczny SDB *Sociaal Democratische Bond* (Giele, 1981, s. 328). Nieuwenhuis to postać niezmiernie ciekawa, socjalista, później anarchista, który skończył studia teologiczne. Ten urodzony w Amsterdamie w 1846 roku działacz społeczny i polityczny był przez pewien czas pastorem, jednak w miarę upływu lat przeszedł kryzys wiary. Andrzej Głowacki, pisał, że

Domela Nieuwenhuis pod wpływem idei walki klasowej i teorii Karola Marksa porzucił stan pastora protestanckiego i stał się gorącym zwolennikiem walki klasowej proletariatu (Głowacki, 1984, s. 51).

Powyższe zdanie było skierowane do wszechobecnej w czasach PRL-u cenzury, ale faktem jest, że Domela kontaktował się z Marksem i był otwarty na głoszone przez niego idee. Na porzucenie religii przez Nieuwenhuisa wpływ miało jednakże znacznie więcej czynników, poza oddziaływaniem lewicowych myślicieli, nie mniej istotne mogły mieć wydarzenia z jego życia prywatnego. Domela Nieuwenhuis był czterokrotnie żonaty, każda z żon – co ciekawe – nosiła imię Joanna, trzy pierwsze zmarły przy porodzie, wszystkie te wydarzenia miały miejsce w dość krótkim czasie (Heath, 2017). Poza tym nie był jedynym pastorem, który publicznie pożegnał się z urzędem i Kościołem, bowiem jeszcze przed jego odejściem było głośno o dwóch takich przypadkach. Ferdinand Domela Nieuwenhuis we wrześniu 1879 roku zrezygnował z funkcji pastora, co wiązało się z utratą regularnych dochodów i znacznym pogorszeniem sytuacji życiowej jego i jego rodziny (Harmsena, 1995, s. 157–163). Jest on w tym czasie bardzo aktywny politycznie, występuje na wiecach, pisze odezwy, artykuły prasowe, co przysparza mu niekiedy kłopotów. W 1887 roku opublikowanie artykułu wymierzonego w monarchię spowodowało, że został on aresztowany i osadzony w więzieniu w Utrechcie (Lijphard, 1990, s. 91). Już rok później zostaje wybrany do izby niższej parlamentu. Jego pierwsze przemówienia w parlamencie dotyczyły kwestii przymusowych zakupów, jakich pracownicy musieli dokonywać w sklepach wyznaczonych przez pracodawców (Van Holkema & Warendorf, 1910, s. 230–232), podczas gdy sklepy te charakteryzowały się wysokimi cenami produktów. W przypadku pracowników wydobywających torf we Fryzji było to tak dotkliwie, że stało się powodem ogłoszenia strajku, który objął całą tę grupę zawodowa (Annegreet van Bergen, 2018). Jednak w Holandii przymusowe zakupy *gedwongen winkelnering* zostały zniesione dopiero w 1909 roku, w sąsiedniej Belgii zrobiono to znacznie wcześniej, bo już w 1887 roku. W czasach działalności parlamentarnej Domeli, w latach 1888–1891, odrzucano wszystkie projekty ustaw zakazujące przymusowych zakupów (Holkema & Warendorf, 1910, s. 230–231). Ferdinand Domela Nieuwenhuis w trakcie swojej obecności w parlamencie udzielał robotnikom szerokiego wsparcia, szczególnie aktywnie starał się pomóc robotnikom torfowym we Fryzji. Był on bardzo w tym środowisku popularny. Tego charyzmatycznego

polityka porównywano nawet do Jezusa ze względu na wysoki wzrost, długie włosy i brodę oraz częste używanie w trakcie przemów biblijnych przykładów. Wykształcenie teologiczne i praktyka duszpasterska przydały się Nieuwenhuisowi w późniejszej politycznej działalności. Ten styl był pozytywnie odbierany przez wspomnianych już robotników torfowych (Holkema & Warendorf, 1910, 225–226). W późniejszych latach Domela coraz bardziej się radykalizował, ideowo poszedł w kierunku anarchokomunizmu (Giele, 1981, s. 330–331). Nieuwenhuis rozczarował się do działalności parlamentarnej i zaczął negować sens walki w parlamencie o poprawę bytu klasy robotniczej. Popierał za to anarchistyczne formy akcji pozaparlamentarnej, takie jak strajki, protesty. Jego anarchizm napotkał rosnący opór wśród działaczy socjalistycznych, wielu z nich uważało, że parlamentarna droga walki o bezpośrednie reformy byłaby znacznie skuteczniejsza aniżeli akcje anarchistów wymierzone przeciwko władzom i kapitalistom (Głowacki, 1984, s. 51). Domela Nieuwenhuis stał się znaczącą postacią w anarchistycznym świecie, obok Charlesa Malato, Gustava Landaura czy Edwarda Abramowskiego, był przeciwnikiem nie tylko parlamentarizmu, ale także istnienia formalnego jakichkolwiek organizacji politycznych, w tym anarchistycznych. W Holandii rozpropagował wśród części tamtejszych socjalistów kropotkinowski anarchokomunizm oraz pacyfizm (Grinberg, 1994, s. 155, 201–202, 273). Przejście Domeli i jego zwolenników na pozycje anarchistyczne i rezygnacja z uczestnictwa w wyborach parlamentarnych spowodowały rozłam po stronie socjalistycznej. Część socjalistów poszła z Nieuwenhuisem, ale pozostali nie zrezygnowali z legalnej parlamentarnej walki o podstawowe prawa pracowników, tworząc kolejne ugrupowania socjalistyczne.

2.3. Partie socjalistyczne

Ugrupowania lewicowe na holenderskiej scenie politycznej pojawiają się pod koniec XIX wieku. Pierwszym znaczącym był powstały w 1881 r., wspomniany już, Związek Socjaldemokratyczny, którego czołowym działaczem był Domela Nieuwenhuis. Poza działalnością typową dla związku zawodowego, SDB był pierwszym

socjalistycznym ugrupowaniem politycznym, z którego listy startował do Stanów Generalnych Nieuwenhuis. SDB w swoim programie występował gwałtownie przeciwko kapitalizmowi, religii oraz monarchii. W 1888 roku po raz pierwszy przedstawiciele lewicy znajdują się w holenderskim parlamencie. SDB działała do 1900 roku. W 1893 r. na kongresie SDB w Groningen partia odrzuciła – zgodnie z sugestiami Ferdinanda Domeli Nieuwenhuisa – taktykę walki parlamentarnej (Głowacki, 1984, s. 51–52). W odpowiedzi na to 12 działaczy SDB, nazywano ich też 12 apostołami, podpisało manifest wzywający do utworzenia nowej partii (Leeuwen, 2010, s. 16–17.). Powstała ona w 1894 r. jako Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza (*Sociaal – Democratische Arbeiders Partij* – SDAP). Jej czołowymi przywódcami byli Pieter-Jelles Troelstra, Henri van Kol oraz Henri Polak. Program wyborczy z 1897 roku był typowy dla socjaldemokracji tamtych czasów, zawierał m.in. takie postulaty jak wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego dla kobiet i mężczyzn, systemu państwowych rent i emerytur, określenie maksymalnego czasu pracy oraz pensję minimalną, bezpłatną obowiązkową edukację do lat 14 (DNPP repository, 2018). W wyborach parlamentarnych ostatniego dziesięciolecia XIX wieku partia zdobyła 3 miejsca w Stanach Generalnych (Głowacki, 1984, s. 52). Podział na lewicy stał się faktem, po usunięciu anarchistów z ruchu socjalistycznego zaczął się w SDB kryzys, Domela Nieuwenhuis wystąpił z SDB z grupką swych zwolenników. Po tym wydarzeniu ugrupowanie się rozpadło, a reszta jego członków przystąpiła w 1900 r. do SDAP, która ewoluuje od partii programowo marksistowskiej do partii o silnych tendencjach reformistycznych. Rezygnuje z marksistowskich postulatów dotyczących obalenia ustroju kapitalistycznego, opowiadając się za taką reformą istniejącego systemu parlamentarnego, która by niosła poprawę bytu klasy robotniczej (Głowacki, 1984, s. 52).

ZAKOŃCZENIE

XIX wiek w Holandii, a dokładnie jego druga połowa, to kluczowy okres dla kształtowania się ruchu socjalistycznego i ruchu robotniczego. Ważny dla tych procesów, a w szczególności istotny

dla formującego się ruchu robotniczego, był wpływ tworzących się w tym samym czasie filarów społecznych, tak charakterystycznych dla tego kraju. Wszystkie te przemiany miały długofalowy wpływ na zmiany, jakie zaszły następnym stuleciu na holenderskiej arenie wyborczej i parlamentarnej, gdzie widoczny jest coraz większy udział ugrupowań lewicowych. Pomogły one zaistnieć lewicy nie tylko na arenie parlamentarnej, ale okresowo również na arenie gabinetowej, kiedy to wspomniana SDAP weszła w skład rządu w 1939 roku (DNPP 2018). Ta ostatnia arena została jednak zdominowana przez lewicę dopiero w drugiej połowie XX stulecia. Ale to już była zdecydowanie inna Holandia, diametralnie różniąca się od tego biednego i zacofanego kraju, jakim była w XIX wieku.

BIBLIOGRAFIA

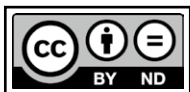
- Andeweg, R.B., & Irwin, G.A. (2002). *Governance and politics of the Netherlands*. New York: Houndmills/Palgrave Macmillan.
- Archief Jacques Giele (b.d.). International Institute of Social History. <https://search.iisg.amsterdam/Record/ARCH04333> (dostęp: 29.12.2022).
- Asselbergs, W.J.M.A. (1975). *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden. Deel 9*. Antwerpen/Brussel: Teulings' Uitgevers-maatschappij, 's-Hertogenbosch/Standaard Boekhandel.
- Balicki, J., & Bogucka, M. (1976). *Historia Holandii*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bergen, A. (2018, 11 grudnia). *Beschermd tegen oplichters en uitbuiters*. Historisch Nieuwsblad. <https://www.historischnieuwsblad.nl/beschermd-tegen-oplichters-en-uitbuiters/> (dostęp: 17.01.2023).
- Blok, P.J. (1926). *Geschiedenis van het Nederlandsche volk. Deel 4*. Leiden: A.W. Sijthoff.
- Bornebroek, A. (1998). *Stins Hermanus Josephus*. Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/stins> (dostęp: 07.01.2023).
- Bos, D. (2001). *Waarachtige volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam, 1848-1894*. Amsterdam: B. Bakker.
- Breij, B. (2008). *Twee miljoen leden 200 jaar in poldervlucht*. Amsterdam: Vakbondshistorische Vereniging.
- Brugmans, I.J. (1929). *De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813-1870)*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

- Dieteren, F. (1981). Over leven. Arbeidersgezinnen in Nederland rond 1900. *Kleio Didactica*, 6. https://www.canonsociaalwerk.eu/1901_woningwet/1981--Kleio-leercashtier-Overleven-rond-1900.pdf (dostęp: 07.01.2023).
- Foray, J. (2011). *Visions of Empire in the Nazi-Occupied Netherlands*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frieswijk, J. (2019). Jacques Giele werpt nieuw licht Arbeidersbestaan in de negentiende eeuw. Het geheugen van de vakbeweging, <https://vakbondshistorie.nl/dossiers/arbeidersbestaan-in-de-negentiende-eeuw/> (dostęp: 17.12.2022).
- Frieswijk, J. (2019). *Rede uitgesproken op vrijdag 1 februari 2019 bij de presentatie van Jacques Giele*, <https://vakbondshistorie.nl/dossiers/arbeidersbestaan-in-de-negentiende-eeuw/> (dostęp: 17.12.2022).
- Giele, J. (1981). *De arbeidsenquête van 1887/Een kwaad leven. Deel 3: De vlasindustrie. Tilburg. Eindverslag*. Nijmegen: Uitgeverij Link.
- Głowacki, A. (1984). *Królestwo Holandii*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Grijzenhout, F. (Ed.) (2007). *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Grinberg, D. (1994). *Ruch anarchistyczny w Europie Zachodniej. 1870–1914*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Groot, G. (1988). 'Door slapte gedaan gekregen'. Losse arbeiders en hun gezinnen in Amsterdam tussen 1880 en 1920. *Tijdschrift Voor Sociale Geschiedenis*, 14(2), 160–187.
- Harmsena, G. (1995). *NIEUWENHUIS Ferdinand*. Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland. <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/nieuwenhuis-f> (dostęp: 07.01.2023).
- Hart, J. (2007). *Voorbeelden & nabeelden. Historische vergelijkingen naar aanleiding van de dood van Fortuyn en Hazes*. *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 4(1), 157.
- Heath, N. (2017). *Domela Nieuwenhuis, Ferdinand Jacobus (1846-1919)*. Libcom. <https://libcom.org/article/domela-nieuwenhuis-ferdinand-jacobus-1846-1919> (dostęp: 17.01.2023).
- Holst-van der Schalk, H.R. (1977). *Kapitaal en arbeid in Nederland*. Nijmegen: SUN Socialistische Uitgeverij Nijmegen.
- Horlings, E., & Smits, J.P. (2001). The welfare effects of economic growth in the Netherlands, 1800-2000. *Tijdschrift Voor Sociale Geschiedenis* 27(3), 266–280.
- Hueting, E. (1983). *Naar groter eenheid. De geschiedenis van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen 1906-1981*. Amsterdam: Van Genneep.

- Kloek, J., & Tilmans, K. (Eds.) (2002). Burger. Een geschiedenis van het begrip "burger" in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 121(1), 109.
- Krutzen, M. (2020). *Herman Stins (1877-1932), katholiek vakbondsman*. Demijnen. <https://www.demijnen.nl/actueel/artikel/herman-stins-1877-1932-katholiek-vakbondsman> (dostęp: 03.01.2023).
- Leeuwen, K., Molema, M., Raaijmakers, I. (2010). *De rode canon: een geschiedenis van de Nederlandse sociaal-democratie in 32 verhalen*. Den Haag: Wiardi Beckman Stichting.
- Lijphart, A. (1990). *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Haarlem: Becht.
- Lintsen, H.W. (Ed.) (1993). *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890. Deel II. Gezondheid en openbare hygiëne. Waterstaat en infrastructuur*. Zutphen: Walburg Pers.
- Nas, D. (2002). *Koerier van een nieuwe tijd. Hendrik Gerhard en de ontwikkeling van de internationale arbeidersbeweging*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Nationaal Historisch Museum (2024, 22 listopada). *De sociale kwestie (het arbeidersvraagstuk, 19e eeuw)*. Historiek. <https://historiek.net/sociale-kwestie-arbeidersvraagstuk-industrialisatie/75587/> (dostęp: 07.01.2023).
- Robijns, M.J.F. (1967). *Radicalen in Nederland (1840-1851)*. Leiden: University Press.
- Sas, N.C.F. (2004). *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sociaal democratische Arbeiderspartij. *Dit program vastgesteld 18 April 1897*. DNPP. <https://dnpprepo.ub.rug.nl/11210/1/SDAP%20-%20Verkiezingsprogramma%201897.pdf> (dostęp: 20.01.2023).
- Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) (b.d.). DNPP, w: <https://dnpp.nl/pp/sdap> (dostęp: 20.01.2023).
- Sprenger, J. (bd.). *Geschiedenis van de rooms-katholieke arbeidersbeweging 1888-1914*. Vrlenden van de Historie van de Vakbeweging. <https://vakbondshistorie.nl/dossiers/de-geschiedenis-van-de-rooms-katholieke-arbeidersbeweging-1888-1914/> (dostęp: 20.01.2023).
- Stutje, J.W. (2008). Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919), Revolte en melancholie: romantiek in Domela's kritiek op de moderniteit. *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 5(2), 3–28. DOI: 10.18352/tseg.505.
- Tromp, B. (2002). *Het sociaal-democratisch programma. De beginselprogramma's van SDB, SDAP en PVDA 1878-1977*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Van christen tot anarchist. Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1910)*. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf.

Van Zanden, J.L. (1985). *De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914*. Wageningen: Wageningen University.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>